

DILSHODBEK HAKIMOV,

Ichki ishlar vazirligi qoshidagi 1-sonli

Toshkent akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

ILMIY TIL – TILNING UMRBOQIYILIGINI TA'MINLOVCHI ASOSIY VOSITA

Annotatsiya: Maqolada milliy til taraqqiyotida adabiy hamda ilmiy tilning tutgan o'rni haqida so'z yuritilgan. Ilmiy uslub va akademik tilning o'ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Ajdodlarimiz ilmiy meroslari o'zga akademik tillarda yozilganligining uzoq va yaqin tarixiga murojaat qilingan. Mamlakatimiz rahbari tomonidan Davlat tiliga qaratilayotgan e'tibor o'zbek akademik tilini oyoqqa turgizishda asosiy omil bo'lishi ta'kidlangan. Ilmiy til – milliy tilni mukammallikka erishishi va abadiylikka muhrlanishida asosiy omil ekanligini asoslashga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, ilmiy uslub, ilmiy til, akademik til, akadem manba, til auditoriyasi, adabiy-badiiy til, milliy til, til egalari, o'zga til, jonli til, ilmiy tahlil, ilm, eskirgan so'zlar.

Аннотация: В данной статье идёт речь о роли позиции литературно и научного языка в развитии национального языка. Были проанализированы особенности научного стиля и академического языка. Она адресовывается на научные наследия наших предков, которые были написаны на других академических языках. Отмечено, то, что уделяемое внимание со стороны Президента на государственный язык станет главным фактором в становлении узбекского академического языка. Подчёркивается, что научный язык служит для развития национального языка, и для достижения совершенства и бессмертия.

Ключевые слова: родной язык, научный стиль, научный язык, академический язык, академический источник, языковая аудитория, литературно-художественный язык, национальный язык, владельцы языка, иностранный язык, живой язык, научный анализ, наука, устаревшие слова.

Annotation: The article talks about the role of literary and scientific language in the development of the national language. Peculiarities of scientific style and academic language are analyzed. It is addressed to the long and recent history of the scientific heritage of our ancestors which was written in other academic languages. It is noted that the attention paid to the State Language by the President of our country will be the main factor in establishing the Uzbek academic language. It is emphasized on justifying the fact that the scientific language is the main factor in the national language's achievement of perfection and immortality.

Key words: native language, scientific style, scientific language, academic language, academic source, language audience, literary language, national language, language owners, foreign language, alive language, scientific analysis, science, obsolete words.

Millatning asosiy belgilaridan biri til ekanligi ma'lum. Norasmiy bo'lsa-da, milliy tilning tarix sahnasidagi hamda xalqaro miqyosdagi o'rni, birinchidan, uning adabiy til sifatida shakllanganligi; ikkinchidan, ilmiy, xususan, akademik til sifatidagi

takomili bilan ko'zga tashlanadi. Mazkur jihatlarning har ikkisi mujassamlashgan – qo'sh qanotli til, shuningdek, til egalarining dunyo tamadduni yoxud xalqaro hamjamiyatdagi maqomi nisbatan barqaror bo'ladi. Bunday tilni ixtiyoriy o'rganuvchilar yoki bu tilga xayrixohlar foizi ko'pchilikni tashkil qiladi. Ana shunday tillar xalqaro miqyosda hal qiluvchi ovozga ega bo'ladi. Zamonaviy fan-texnika yangiliklari boshqalarga ular orqali yetib boradi. Til egalarining hayot tarzi ham shunga mos darajada shakllanadi.

Dastlab, o'zbek tilini adabiy til sifatida shakllanishi masalasida shuni aytish kerakki: juda qadim zamonlardan, hali yozuv paydo bo'lmasidan ming yillar muqaddam xalq donishmandligining mahsuli uning o'ta kuchli xotira va quvvayi-hofizaga ega bo'lgan vakillari orqali avloddan-avlodga o'tib kelgan. Butun dunyoga ko'z-ko'z qilishga arzigulik, sayqallangan *doston*, *lapar*, *maqol*, *ertak*, *yor-yor*, *alla*, *fasl* va *marosim* qo'shiqlari kabi hisobsiz folklor namunalari yozma adabiy manbalardan, *O'rxun Enasoy* bitiklaridan boshlab "*Qutadg'u bilig*", "*Hibat ul-haqoyiq*", "*Payg'ambarlar qissasi*" ("*Qisasi Rabg'uziy*") kabi o'nlab, yuzlab mumtoz durdona asarlar, ajoyib g'azallar bitilganligiga qaramasdan, tilimiz o'zgalar tomonidan "qo'pol til", deya kamsitilgan edi. Mazkur tilning juda go'zal va nafis ekanligi Hazrat Navoiyning ijodi orqaligina o'z isbotini topadi. Ayni hodisani akademik, Aziz Qayumov – Nizomiddin Mir Alisher Navoiyning ijodi sohibqiron Amir Temur asos solgan ulkan saltanati ma'naviy qudratining amaliy ifodasi bo'lib maydonga chiqqanligida ko'radi [3]. Sodaroq qilib aytganda, Amir Temur asos solgan davlatchilik siyosati tilimizni adabiy-badiiy til sifatida dunyoga tanitdi. Uni abadiylikka muhrladi (Amir Temur asos solgan mustahkam davlatchilik siyosati va ilmga bo'lgan jiddiy e'tiborning tizimli ravishda uzlukiz davom etish natijasida Alisher Navoiy ijod qilgan muhit shakllanganligi e'tirof etilmoqda). Ya'ni, "*She'riyat mulkida bo'ldi, Shoh-u sulton, o'zbekim*" [5].

O'zbek akademik tili xususida, avvalo hozirda – *ilmiy uslub* deb yuritilayotgan hodisa hamda uning takomili sifatida endilikda *akademik til* nomi bilan qo'llanilishi mumkin bo'lgan masalalarga aniqlik kiritib o'tish lozim bo'ladi. Ilmiy uslubda, ilmiy tushunchalar nisbatan ommabop shaklda beriladi. Yana ham aniqroq aytganda – har ikki hodisa bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan boshqa-boshqa auditoriyalarga ega. Ilmiy uslubning auditoriyasi: 1) maktab darsliklarida quyi sinfdan yuqori sinfga tomon faollashishi; 2) badiiy asar yoki muayyan manbada zaruratga ko'ra berilgan ilmiy ma'lumotlar – ilmiy uslubga doir birliklar orqali ifodalanishi; 3) so'zlashuv nutqda muloqot qilayotganda mavzuga doir masalaga aniqlik kiritish uchun ilmiy uslubdan foydalanishga intilish bilan cheklanadi.

Akademik tilning auditoriyasi: 1) oliy ta'limdagi dars va ma'ruzalar, talabalarga mo'ljallangan qo'llanmalar; 2) ilmiy asarlar, dissertatsiya va monografiyalar; 3) ilmiy yig'in va anjumanlar, ilmiy asarlar muhokamasi, dissertatsiyalarning seminar va himoyasiga bag'ishlangan yig'ilishlar, ba'zan olimlarning o'zaro suhbatlarini ham qamrab oladi.

Muayyan bir tushuncha zarur o'ringa maqbul ko'rnishlardan birida: *ilmiy uslubda* yoki *akademik tilda* beriladi. Masalan, ilmiy uslubda – *Ilmiy ishga tegishli bo'lgan bir qancha so'zlar keltiriladi*; akademik tilda esa – *tadqiqotning asosi sifatida tildagi muayyan birliklar tahlilga olinadi*. Akademik til jonli tildan oziqlansa-da, u aniq dalillarning ilmiy tahlili asosiga quriladi. Shunga ko'ra, akademik til kundalik hayotda qo'llanadigan tildan tubdan farq qiladi [Bailey, Heritage. 2019: 240]. Tildagi har qanday birlik akademik til tarkibida ilmiy aniqlikka xizmat qilishi orqali ilm olamining mulkiga aylanadi.

2022-yilda chop qilingan 10-sinf o'quvchilarining ona tili fani darsligi hamda 1980-yilda nashr etilgan Hozirgi o'zbek adabi tili I qism kabi manbalarda tilshunoslimizdagi *eskirgan so'zlar* mavzusi haqidagi ma'lumotlarni qiyoslash ma'nosidagi ketma-ketlikda joylashtirgan holda ko'rib chiqamiz:

I. *Soʻzlar, asosan, ikki sababga koʻra eskiradi, yaʼni umumisteʼmoldan chiqib ketadi:* [11] (Bundan keyin birinchi manba deb beriladi).

II. *Eskirgan soʻzlar asosiy farqli xususiyatiga koʻra ikki turga boʻlinadi:* [16] (Bundan keyin ikkinchi manba deb beriladi).

Birinchi manbadan keltirilgan, *yaʼni umumisteʼmoldan chiqib ketadi* jumlasini nisbiy hodisa. Yaʼni, oʻtgan asrda tilimizda eskirgan, umumisteʼmoldan chiqib ketgan vazir, hokim, viloyat, tuman, talaba, shirkat, bekat kabi koʻplab soʻzlar istiqloldan keyingi yillarda qaytadan faol soʻzlarga aylanganligi, ayni kunda isteʼmoldan chiqqan soʻzlar ham vaqti kelib faollashishi mumkiligini koʻrsatadi. Shunday boʻlsa-da, maktab oʻquvchisini chalgʻitmaslik maʼnosida uning darsligidan biz keltirgan jumla makon va zamonda aniq va toʻgʻri. Zero, ilmiy uslubdagi manba oldiga akademik til talabini qoʻyib boʻlmaydi. Oʻquvchi taʼlimning keyingi – oliy va undan yuqori bosqichlarida, yuqorida keltirilgan ikkinchi manba yoki boshqa akadem manbalardan olinadigan maʼlumotlarni mutaxassis sifatida oʻzi anglab yetadi.

1) *bu soʻzlar orqali nomlangan tushuncha yoʻq boʻlib ketishi;* [11]

– *tarixga oid (hozirgi kunda yoʻq) narsa-hodisalarni bildiruvchi soʻzlar;* [16]

2) *bu soʻzlar oʻrnida boshqa soʻz(lar) faol qoʻllanib, unga ehtiyojning yoʻqolishi* [11].

– *hozirda mavjud (zamonaviy) narsa-hodisalarning eskirib qolgan atamalari* [16].

Birinchi manbadagi 1) *tushuncha yoʻq boʻlib ketishi*; 2) *ehtiyojning yoʻqolishi* kabi jummlar ham yaqin oʻtmishda yoʻq boʻlib ketgan, ehtiyoj yoʻqolgan – qori, hadis, ulamo, jadid, tegirmon, ajuvoz, sumalak, halim, kabi yuzlab tushuncha va soʻzlar istiqloldan keyin qayta faollashgani keltirilgan iqtibosdagi fikr toʻgʻri emasligini koʻrsatadi. Ammo, maktab oʻquvchisining salohiyati nuqtai nazaridan qaralganda manbadagi nazariy fikrlar toʻgʻri va oʻrinli deb hisoblash lozim. Taʼkidlaganimizdek, ilmiy uslubdagi manba oldiga aslo akademik til talabini qoʻyib boʻlmaydi. Ikkinchi manba garchi shoʻrolar tuzimi davrida yaratilgan boʻlsa-da, jummlar akademik til asoslarida shakllantirilganligi bois undagi nazariy maʼlumotlarning ohori toʻkilmagan.

Keltirilgan manbalar nashr qilingan davrlar oraligʻidagi masofa yarim asrga yaqin. Bundan tashqari biri ikkinchisiga mos kelmaydigan ikki xil siyosiy tuzum, aynan oʻzbek tiliga nisbatan bir-biriga qarama-qarshi ikki xil munosabat, yaʼni yuqorida keltirilgan birinchi manba milliy tilning taraqqiyoti davlat siyosati darajasiga koʻtarilgan; ikkinchi manba esa tilimizning barcha imkoniyatlari cheklangan, xoʻrlangan davrlarda yaratilgan. Shunga qaramasdan ularning biridagi ilmiy uslubdan; ikkinchisidagi akademik til oʻzining aniqligiga koʻra farqlanib turganini sezish qiyin emas. Bunday misollarni ilm-fanning barcha yoʻnalishlaridan, istalganicha keltirish mumkin.

Ilmiy uslub oʻquvchida, shaxsda “akademik ong va uning moddiy koʻrinishi boʻlgan akademik til – akademik matn” [14]ning shakllanishida asosiy omil boʻlib xizmat qiladi. Shu maʼnoda, ilmiy uslub va akademik til yoki aksincha akademik til va ilmiy uslub biri ikkinchisini taqozo etadigan speralsimon shakldagi voqelik deyish mumkin.

Tilimizda mavjud boʻlgan: Islom akademiyasi, Ichki ishlar akademiyasi, Tibbiyot akademiyasi, Akademik teatr, Badiiy akademiya, biror-bir manbaning ishonchili, yaʼni akademik nashri; akademik almashinuv, akademik aloqa, akademik soat, akademik litsey kabi muayyan yoʻnalishning ilmiy aniqligiga ega boʻlgan nuqtasini anglatadigan biriklar qatorida oʻzbek tilining ham yuksak namunasi – akademik til nomi bilan faollashishi zamon talabiga aylanib bormoqda.

Yuqoridagi, oʻzbek adabiy-badiiy tiliga berilgan baland pardalardagi taʼriflar akademik til bobida kuzatilmaydi. Oʻtgan asrda keksa tilshunos olimlar tor davradagi (oʻzaro) suhbatlarda: “... *biz uchun ikki muqaddas til mavjud, bularning biri – arab tili; ikkinchisi – rus tili. Bu tillarga tegib boʻlmaydi. Oʻzbek tilini esa istaganingcha “kaltaklashing” mumkin (Oʻzbek tilida “arab-*

cha, ruscha so'zlarni qo'llanishi bilan bog'liq nuqsonlar haqida gapirmang: bularning orqasida bosqinchilar bilan til biriktirgan mutaassib chala mullalar va qonxo'r imperiya turibdi..." degan ma'noda), deb kinoya qilar edi. Ayni masalaga: "Kamalakdek rango-rang Bo'lsin deb san'at, **tillar** (ta'kid bizniki – D.Hakimov). Asrlarcha qildik jang, Armon qildik ming yillar" [6], deya munosabat bildirgan edi otashnafas shoir.

Darhaqiqat, al-Farg'oniy, al-Xorazmiy, al-Beruniy, ibn Sino, Mahmud Koshg'ariy, Abu Nasr Farobiy, az-Zamahshariy, Burhoniddin Marg'inoniy, al-Buxoriy, Mirzo Ulug'bek, Ali Qushchi kabi dunyo tamadduni beshigini tebratgan yuzlab, minglab olim-u ulamolar o'z davrining ilm-fan tili bo'lgan arab tilida ijod qilganlar. Ular bebaho kashfiyotlarini, hatto ona tilimizning XI asrdagi memuar manbasini ham arab tilida bitganlar [10]. Qayd etganimizdek, ilmiy-ma'naviy merosimiz asrlar davomida arab ilmiy dunyosining merosi sifatida tarixga muhrlangan. Arab tilidan so'ng "estafeta"ni rus tili oldi. Zarifa Saidnosirova, Habib Abdullayev, Hodi Zarif, Ibrohim Mo'minov, Hamid Sulaymonov, Ayub G'ulomov, Sa'di Sirojiddinov, Fozila Sulaymonova, Vosil Qobulov, Hamdam Usmonov, Yaxyo G'ulomov, Suyima G'aniyeva, Qodir G'ulomov singari ismlar ro'yxatining o'zi o'nlab kitoblarga sig'maydigan ulug' siymolarning ijodiy merosi xalqaro miqyosda rus ilmiy dunyosining mahsuli sifatida e'tirof etiladi.

Shoir aytganidek: "Kimdir mayda millat bo'ldi, Kimdir katta" [12]. Qo'sh qanotli til sohiblari – katta; bir qanotli til egalari – mayda millat bo'ldi.

1840-1897-yillarda yashab ijod etgan fransuz yozuchisi – Alphonse Daudet "La Dernière Classe" "... parce que, quand un peuple tombe esclave, tant qu'il tient bien sa langue, c'est comme s'il tenait la clef de sa prison..." [7], ya'ni Alfons Dode o'zining "So'nggi saboq" hikoyasida: "... mustamlaka xalq o'z ona tili yordamidagina yorug'likka chiqa oladi..." deb yozadi [13].

Haqiqatan ham, sho'ro davrida "uy-ro'zg'or tili"ga aylangan, O'zbek tilining davlat tili maqomiga ega bo'lishi milliy ozodligimizning nishonasi bo'ldi. Biroq tilimiz ilmiy til sifatida bo'y ko'rsatmas ekan dunyo tamaddunida mukammal til sifatida o'z o'rnini topolmaydi. Zero, "Milliy tilning asosida anglangan borliq yotadi. Til jahondagi voqealarni anglab, ilmiy mushohada orqali soddalashgan dunyo tasvirini ham yaratadi. Voqealar o'z vaqtida anglanmasa va tilimizda aks etmasa, ular bayonini biz boshqa tillardan olishimizga to'g'ri keladi. Natijada jamiyat ongi o'zga tillarga bog'liq bo'lib qoladi" [2]. Boshqacha aytganda, ilmiy til nuqtai nazaridan millatimiz o'zga tillarga qaram bo'lib qolaveradi. Demak, endilikda o'zbek ilmiy olamini o'zga akademik tillarga qaramlikdan qutqarish, millatning go'zal ilmiy tilini oyoqqa turg'azish hozirgi ilm ahli oldida turgan eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Aks holda, ta'kidlaganimizdek, tilimiz bir qanotli qush kabi yuksaklarga va ko'zlangan uzoq manzillarga parvoz qilolmaydi.

Moziyga bir nazar tashlab, o'zgarilgan ilmiy tilga qaramlikning obyektiv sabablari haqida xulosa chiqarishga harakat qilamiz. Ayni masalada, avvalo, shuni ta'kidlash kerakki, qanday g'oya yoki shior ostida bo'lmasin, bosqinchilarning asosiy maqsadi obyektni – muayyan o'lkani talon-taroj, vayron qilish, yerlik aholini qirish-xo'rlash barobarida, u yerdagi hayot tarzini ba'zan ming yillar ortga surib tashlash bo'ladi. Ba'zan aholini qirib yoki ularning madaniyati va tili butunlay yo'q qilib yuborilgan holatlar ham bo'lgan. So'ngra bosqinchilar o'zlarini go'yoki shu o'lkaning "xaloskori" ekanligini, o'zlari xo'rlab oyoqosti qilgan xalqni "jaholatdan ma'rifatga olib chiqqan"liklarini turli shakllarda isbotlashga intilganlar. Takror va takror ana shunday o'ta ayanchli jabr-u jafolarni, bosqin-u vahshiyona qirg'inlarni boshidan o'tkazgan yurtimiz aholisi va uning donishmand farzandlariga, bizningcha, tadqiqotlarini o'zining emas balki o'zgalarning, aynan bosqinchilarning tilidan boshqa tilda yozishlariga imkoniyat qoldirilmagan. Chunonchi, arabcha gapirmaganlarning tili kesilgan. Arablar bosib olgandan so'ng mahalliy aholini ma'naviy-ilmiy jihatdan falaj holatga keltirib qo'yish maqsadida ular o'zlarigacha bo'lgan barcha kitoblarni keng

maydonga yig'ib yoqib yuborganliklari va kitoblar oylar davomida yonganligi haqida al-Beruniy xabar beradi [9]. *"Qaysari Rum nayzasidan, Bag'rida dog' uzra dog', Chingiz-u Botu tig'iga, Ko'ksi qalqon o'zbeim..."* [5]

Sho'ro tuzumining dastlabki davrlarida xalqimizning uyg'oq, ilmiy salohiyati yuksak, milliy g'ururi baland bo'lgan ziyoliy farzandlari – xorijda tahsil olib qaytgan talabalar [8] hamda jadidlar vahshiylarcha qirib tashlangan. Millatning soddadil farzandlarini boshqalarning jinoyatlari evaziga sud qilib, mahalliy xalq tushunmaydigan tilda jazo hukmi o'qilgani kabi holatlar [15] (Zebining sud qilinishi jarayoni. Bunday voqealar adabiyotimizda ko'plab uchraydi), yerlik aholini bosqinchilar uslubida "nafas olish"ga majburlashning turli ko'rinishlaridan biri edi.

Yaratganning inoyati bilan ajdodlarimiz nafaqat bosqinchilarning, balki o'z davrida ilmiy-ma'rifiy manbalar mavjud bo'lgan ko'plab tillarni va til egalari hamda manba muallifining tuyg'ulari, o'zga tillarning ruhiyatini his qilishdek o'ta murakkab ilmlarni egallaganlar. Natijada: 1) mutafakkirlarimiz o'z ilmiy yo'nalishiga aloqador manbalarni asliyatidan mukammal o'rganishga erishgan; 2) manbalarda mavjud bo'lgan mavhumliklarni ilmiy asosda bartaraf qilishga muvaffaq bo'lganlar; 3) muayyan ilmiy yo'nalishning takomili ta'minlangan. Shuning uchun ham ularning ilmiy merosi umrboqiy, ming yillar qa'ridan bizgacha yetib kelgan. Asrlar osha dunyo olimlarini yangidan-yangi tadqiqotlariga asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Ajdodlardan an'ana bo'lib qolgan o'zga tillarni o'zlashtirish va uning ruhiyatini his qilish hodisasi, ayniqsa, san'at yo'nalishida yaqqolroq ko'rinadi. Masalan, xalqimizning taniqli hofizlari turli tillardagi durdona asarlarni baland pardalarda ijro etishlari orqali hatto til egalarining ham olqishlariga sazovor bo'lganligi ma'lum (*Botir Zokirov, Sherali Jo'rayev, Muyassar Razzoqova, Bobomurod Hamdamov, Mansur Toshmatov* singari bir necha o'nlab sa'natkorlarning repertuari fikrimizning isboti bo'lishi mumkin).

O'tgan asrda olimlarimizning aksariyati til bilish bobida ajdodlar izidan borib, o'z tilidan tashqari arab, fors, rus, ingliz, nemis, fransuz tillardagi ilmiy manbalarning asliyatidan foydalana olganlari bor gap.

Prezidentimiz Davlat tilining 33 yilligiga bag'ishlangan nutqida millatning fidoiy farzandi: Is'hoqxon To'ra Ibratning: "Bizning yoshlar, albatta, boshqa tilni bilish uchun sa'y-harakat qilsinlar, lekin avval o'z ona tilini ko'zlariga to'tiyo qilib, ehtirom ko'rsatsinlar. Zero, bu Vataniy ishqidir" degan hikmatli so'zlari biz uchun muhim dasturulamal, hayot yo'limizni yoritadigan mayoq bo'lib xizmat qilishi kerakligini ta'kidlaydi [1]. Bu bilan butun dunyo globallashuvi davri kun tartibiga olimlarimiz o'z tadqiqotlarini ingliz tilida amalga oshirishi zaruratini qo'yayotgan yoki nuroniy tilshunoslar so'zi bilan aytganda: endilikda ingliz tili bizda "uchinchi muqaddas til" bo'lib maydonga chiqa boshlagan hozirgi kunda ilm ahli til bilish bobida ajdodlar an'anasini davom ettirgan holda – o'z tadqiqotlarini zamon talab qilayotgan tillar bilan bir qatorda davlat tilida ham parallel yoritib, til masalasida bir yoqlamalikka og'ib ketmasliklarini anglagan holda "o'zgalar qozoniga moy quyib, o'z qozonini quruq qoldirmaslik" asosida harakat qilishlari lozimligini ko'rsatib bermoqda.

XI asrdayoq arab tilining qonuniyatlari va grammatikasining dastlabki mukammal manbasini ishlab chiqqan [17], juda ko'plab ilmiy yo'nalishlarga asos solgan buyuk qomusiy olim, "Jorulloh", ya'ni "Allohnin qo'shnisi" degan nomga sazovor bo'lgan vatandoshimiz Abulqosim Muhammad ibn Umar ibn Ahmad az-Zamaxshariy (1075-1144)ning hozirgi izdoshlariga – o'zbek akademik tilini xalqaro miqiyosga olib chiqishlari uchun mamlakatimizda sharoit va imkoniyatlar yetarli. Undan amaliy foydalanish masalasi esa o'zimizda qolgan xolos.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 21 октябрь санасидаги нутқи. –Тошкент. <https://president.uz/uz/lists/view/5627>.
2. Алимжонов Б. Ўзбек тилининг ҳозирги ҳолати ва келажаги. <http://til.gov.uz/uz/news-and-announcements/anons/161>.
3. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. 1-жилд. –Тошкент: Фафур Фулом, 2012.
4. Bailey A.L, Heritage M. (2019). *Progressing students' language day by day*. Corwin Press, California. <https://dx.doi.org/10.4135/9781071873250.n5>.
5. Воҳидов Э. Сайланма 1-жилд. –Тошкент: Шарқ, 2000.
6. Воҳидов Э. Сайланма 2-жилд. –Тошкент: Шарқ, 2001.
7. Daudet A. “La Dernière Classe”. <http://litgloss.buffalo.edu/daudet/text.php>.
8. Жовлиев Ж. Қўрқма. –Тошкент: Asaxiy books, 2020. –Б.193-195.
9. Жуманиёзов Р. Эски ўзбек тили ва ёзуви. –Тошкент: Ўқитувчи, 1989.
10. Маҳмуд Қошғарий. Девону лугатит турк. –Тошкент: ФАН, 1960-1962.
11. Mengliyev B., Abdurahimov Sh., Mavlonova K. va b. *Ona tili // Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik*. –Toshkent, 2022.
12. Муҳаммад Юсуф. Сайланма. –Тошкент: Шарқ, 2018.
13. “Алфонс Додэ”нинг рус тилидан таржимаси (Таржимон: Саидмуродов С.). // Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси. 2013. №42.
14. Чернявская Я.Л. Академический язык: научный стиль речи в курсе русского языка как иностранного. 2023. Вып. 1 (41).
15. Чўлпон. Кеча ва кундуз. –Тошкент: Yangi asr avlodi, 2015. –Б.297-312.
16. Шоабдураҳмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиёв А. ва б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. I қисм. –Тошкент: Ўқитувчи, 1980.
17. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 6-жилд. –Тошкент: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 2002.

